

Юрій КЛАПКІВ

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ У ГАЛИЧИНІ ТА БУКОВИНІ В ТРАКТУВАННІ І. ФРАНКА

У наш час, коли людству, зокрема українській нації, доводиться розв'язувати проблеми виживання, спадщину І. Я. Франка в галузі фінансової науки варто якомога повніше вивчати і використовувати як його співвітчизникам, так і всім людям доброї волі.

Іван Франко почав творити, коли виникали банки, оскільки цього потребував об'єктивний процес розвитку товарно-грошових відносин у Галичині. Завдяки цьому економіст мав змогу спостерігати банківську діяльність на стадії становлення, отже, належно оцінити соціально-економічні результати цієї діяльності в зародку. І. Я. Франко неодноразово звертається до «банківської тематики» у своїх соціально-економічних спостереженнях. Деякі з них є не просто газетними повідомленнями, а справді ґрунтовними економічними дослідженнями.

У цьому зв'язку докладнішого розгляду заслуговує стаття І. Франка «Банк крайовий» (1883 р.), у якій він із належною повнотою і послідовністю з'ясовує роль банку в житті краю, насамперед селянства. «Історія наших рільничих банків, – твердив учений, – се дійсна мартирологія нашого селянства»¹. При заснуванні банків, – відзначив він, – завжди висловлюється багато оптимістичних надій, але згодом ці надії не здійснюються. Дехто всі ліки економічної недуги бачить тільки в банках і дешевому кредиті. «Упадає більше рільництво – лік: таній кредит; упадають ремесла, промисел – лік: таній кредит. Нема зовсім ще розвинення якоїсь галузі промислу – і на це есть лік: таній кредит»². Це служить для того, щоб обминати справжні причини поганого економічного стану. Насправді ж усе виглядає так, як при рятуванні потопяючого: закинули б йому петлю на шию, і може б його, якби мотуз

¹Франко Іван. Банк крайовий / Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 163.

²Франко Іван. Банк крайовий / Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 163.

урвався, вдалося врятувати, але це був би рідкісний випадок. Приблизно так рятують у Галичині заборгованих.

Посилаючись на власні публікації про економічне становище селянства Галичини, І. Франко заявив, що не хоче нікому докоряти у неправдивості чи недоброросовісності. «Ми віримо, – писав він, – що ініціатори «Банку Крайового» раді би дійсно світ весь – не лиш от наш край – спасти... Ми припускаємо навіть, що ся нова інституція фінансова буде хороше розвиватись, процвітати..., але на чию ж користь будуть йти зиски сього банку?»¹ Вчений нагадав, що «Банк крайовий» не дуже стурбований заборгуванням селян. Мовляв, нехай самі рятуються з біди. Що стосується поміщицьких маєтків, то їх обслуговує «Галицьке кредитове земельне товариство». А проте селянські господарства потребують ще більше допомоги, ніж поміщицькі. Це й причинилося до виникнення Банку крайового, в якому іпотечні позики видавали за 5 відсотків річних.

Розглянувши докладно програму і статут банку, джерела створення, характер кредитних операцій і т. д., І. Франко розкрив його соціально-економічну функцію у Галичині. Вчений з іронією писав, що банк мало допоможе селянинові, який zostався без лісів і пасовиськ. Отож, йому залишилось учитись, молитись і трудитись, сидіти тихо і не впоминатися банківської допомоги. «Мусимо супроти сього банку тим більше станути на становиську нашого селянства, позаяк, з одної сторони, самі його ініціатори на першій місці поміж цілями банку ставлять подвигнення рільництва крайового, а, з другої сторони, селянство наше становить головну, велику верству нашого народу»². Ці слова засвідчують, що І. Франко оцінював діяльність банку в світлі селянських інтересів. Проте з усього видно, що банк бере орієнтацію на отримання належного зиску і мало дбає про стан рільництва. Чи край матиме користь від банку – це ще підтвердиться, але те, що новий банк зможе принести дуже небагато користі селянам, вже видно. Правда, Великий Каменяр не заперечував, що деяким повітам і громадам, частині селян банк все ж буде корисним. Наприклад, крайові капіталісти зможуть дуже корисно і безпечно інвестувати тут свої капітали. «Як бачимо, –

¹Франко Іван. Банк крайовий / Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 165.

²Франко Іван. Банк крайовий / Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 175, 176.

твердив учений, – годі доглядіться в новім банку яких більших користей для нашого селянства і маломіщанства. Стан фактичний надовго ще, мабуть, остане той самий¹.

Продовживши розмову про Банк крайовий в іншій кореспонденції, український економіст на нових фактах і аргументах довів, що банк веде справу в інтересах великих землевласників. Він показав, що банк аж ніяк не забезпечує дешевого і доступного кредиту, про що так галасливо пишуть урядові газети. Захвалюваний дешевий кредит виносить 11,5% річних, іпотечні позики дають під 5,4%, тоді як навіть 4% річних уже були для наших селян зависок².

«Читателям нашим готові вже надісти наші вічні бесіди о тій інституції, з котрої ми згори не ворожимо для нашого народу великої користі»³, – признався І. Франко у статті «Реорганізація банку Крайового». Це, до речі, свідчить, що він опублікував справді багаті матеріалів про діяльність банків. Однак вважав за обов'язок, звертати пильну увагу на «експерименти і господарювання грошові» наших противників. З одного боку, йшлося про те, щоб остерегти людей перед надмірною довірливістю до «польських грошових інституцій», – а з іншого, – про розвінчування діяльності банку, створеного на кошти всього краю. Тому не можна допустити, щоби банк довів його до економічної руйни.

Іван Франко підмітив, що швидкий перехід селянського господарства до грошового способу, стосунків супроводиться значними соціально-економічними втратами. У цьому зв'язку він ставив питання так: як зорганізувати кредит селянський? Чи можна вважати селян здатними для кредиту? Намагаючись відповісти на них, учений дотримувався думки, що всякий грошовий кредит є для селян немов гостем з іншого світу, зі світу «господарки грошової». «Перескочити з господарки натуральної до господарки грошової без зламання карку для нашого дрібного сільського господаря майже неможливо. Для того-то всякий грошовий кредит для селян, ба, як і всякі грошові побори від них (як податки і т. д.) в грошах суть злом, може, і конечним при теперішнім устрої капіталістичнім, але все-таки шкідливим для економічного роз-

¹Франко Іван. Банк крайовий / Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 178.

²Франко Іван. Дальші прояви «Prasy organicznej» (Регулямін банку Крайового) / Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 272.

³Франко Іван. Реорганізація банку Крайового // Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 273.

вою»¹. У зв'язку з цим І. Франко пригадав, що «наш незабутній Володимир Барвінський» висловлювався за створення кредитових закладів натуральних (зерном, худобою, господарськими знаряддями і т. п.). Великий Каменяр вважав це глибокою і практичною думкою, що підтвердив досвід створення у США кредитових натуральних товариств елеваторів. Прихильники Банку крайового не могли збагнути цієї думки, їм здавалося, що знизивши банківський процент, зроблять велике добродійство. І. Франко переконував у тому, що навколо банків гуртується багато різних махінаторів, які з допомогою банківських грошових операцій наживаються. Одним із проявів таких махінацій була метушня навколо проекту великої позики місту Броди². Відомо також, що Іван Франко ще у 1880-х роках піддавав критиці спроби давати позитивну оцінку фактам неповернення кредитів банку. Таку оцінку висловлювали тоді навіть у середовищі банківських працівників. Будували її на припущенні, згідно з яким власні кошти, що втратив кредитор, завжди повертається вигодою для його позичальників, які отримали змогу використати чужі ресурси з високою ефективністю для себе. Отже виходило, що суспільство в цілому навіть внаслідок неповернення кредитів ніби нічого не втрачає³.

Іван Франко-економіст розглядав діяльність різних банків Галичини, зокрема Селянського. Цей банк здобув собі сумну славу «закладу до обдирання хлопських шкір». Учений порівнював діяльність банку з нападом і опустошінням татарських орд. Він докладно проаналізував баланс банку, показавши повну непоінформованість як банківських чиновників, так і властей про його фінансове становище, причини й наслідки катастрофи. На основі докладного аналізу статуту банку, характеру його операцій економіст довів, що весь тягар катастрофи Селянського банку буде перекладено на селян під патріотичними гаслами доброчинності для краю. І. Я. Франко піддав критиці різні проекти ліквідації Селянського банку, що їх пропонували поміщицько-буржуазні проводирі, маскуючи свої корисні наміри турботою про загальнонародні інтереси. Як відзначив учений, хлопська шкіра «доступила великої

¹Франко Іван. Реорганізація банку Крайового // Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 277.

²Франко Іван. Проект 200000 позички Бродам // Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 283.

³Франко Іван. Реорганізація Банку крайового / Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 273–280.

честі», бо вельми ласкаві панове задумали скрутити з неї шнур для рятування «кредиту крайового», тобто для рятування кількох лихварських банків. Говорячи про погляди І. Франка на банківську справу, слід відзначити, що він її розглядав всебічно, стежив за проникненням банківської діяльності у різні сфери економіки. Учений писав про роль банків у розвитку аграрної економіки, залізниць, кустарного та інших видів промислу, про те, як банки підтримують нові форми господарської діяльності, про пристосування їх до фінансування господарського поступу на всіх рівнях. Разом з тим учений-демократ викривав банківських чиновників за те, що вони, як правило, дбали тільки про свої інтереси, нехтуючи потребами трудового населення Галичини. Це він показав і на діяльності Крилошанського банку, який мав стати підмогою добробуту Галичини і Буковини, але ледь не спричинив велику економічну катастрофу для всього краю. Варто відзначити, що хоч І. Я. Франко закликав українську громадськість до активної банківської діяльності, він принципово критикував кожного, хто розглядав банки як джерело наживи¹.

Творчість Івана Франка свідчить про важливість банківської діяльності для українського суспільства і складність боротьби за її розвиток.

¹Франко Іван. Сумна історія Крилошанського банку і його так званої санації // Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 1. – К.: Наукова думка. – С. 432.